

ADEVĂRUL ȘI CRITERIILE DETERMINĂRII ADEVĂRULUI

Mihai BRAGA

Abstract

The focus of this article centers on the concept of truth and the various approaches to its determination. To provide a comprehensive analysis, the author divides the topic into two distinct parts. The first part delves into the notion of truth itself, exploring different methods of defining it. Specifically, the classical perspective of truth (known as the correspondence theory), the coherent theory of truth, and the eliminative theory of truth are examined. Within each perspective, the key theories put forth by notable philosophers are highlighted. Notably, the positions of Aristotle, René Descartes, and Alfred Tarski are expounded upon in relation to the correspondence theory, while Gottfried Leibniz and Baruch Spinoza's theories are scrutinized within the context of the coherent theory. Furthermore, the eliminative theory is elucidated through the examination of the theories proposed by Bas van Fraassen, Richard Rorty, and Paul Feyerabend. In the second part, the article addresses the complex issue of methodologies and criteria employed in the determination of truth. The author emphasizes four distinct groups of criteria that facilitate our understanding of what can be considered as truth: criteria associated with the coherent and correspondence theories of truth, criteria linked to the broader context of scientific inquiry, non-theoretical criteria, and conventional criteria.

Keywords: correspondence truth, coherent truth, eliminative truth, criteria for determining truth.

Cunoașterea științifică în procesul cercetării trece testarea la adevăr. Orișice propoziție are proprietatea de a fi adevărată sau falsă. Teoria științifică adevărată trebuie să conțină doar propoziții adevărate. Intuitiv aceasta pare corect și clar. Dar la încercarea de a stabili ce este adevărul în sine însăși și prin ce semne stabilim caracteristicile adevărului, ne întâlnim cu probleme serioase. Problema se complică și prin aceea că pe parcursul istoriei reprezentările se schimbă. Ceea ce mai ieri era considerat adevărat, astăzi poate fi considerat fals și aruncat, atunci unde sunt garanțiile că ceea ce este astăzi adevărat, mâine nu va fi aruncat ca fiind fals.

Pentru studierea mai adecvată a problemei adevărului trebuie să deosebim două momente: definirea adevărului (ca noțiune) și criteriile adevărului. 1) *Definirea adevărului este răspunsul la întrebarea „ce este adevărul?”*, adică *ce înțelegem noi prin proprietatea de „a fi adevărat”*; 2) *Criteriile adevărului - ar fi anumite proceduri (moduri, operații) care fiind utilizate ne-ar ajuta să deosebim propozițiile adevărate de cele false, cunoștințele adevărate de cele greșite, de iluzii, fantezii.*

Problema definirii adevărului. Definiția clasică a adevărului sau adevărul corespondent

Pentru prima dată în filosofie a fost dată o definiție clară a adevărului de către filosoful grec Aristotel. Această definiție a primit denumirea de definiția clasică a adevărului. Definiția aristotelică a adevărului se bazează pe observația și studierea lumii fizice. Potrivit acestei teorii, adevărul este legat de realitatea lumii și constă în corespondența dintre ceea ce afirmăm despre lume și ceea ce este cu adevărat acolo. Mai exact, Aristotel spunea că o judecată or o propoziție este adevărată atunci când afirmăm despre un lucru ceea ce este adevărat despre acel lucru. Cu alte cuvinte, ceea ce afirmăm trebuie să se potrivească cu realitatea, iar dacă se potrivește, atunci afirmația este adevărată. Această definiție ar putea fi percepută cam în felul următor: un enunț este adevărat, dacă el descrie ceea ce este. Roadele muncii lui Aristotel pentru definirea adevărului le putem culege din cele mai diferite lucrări ale filosofului: "Organon", "Metafizica", "Etica nicomahică" și "Retorica", ceea ce vorbește că problema aceasta a fost directorie pentru marele filosof al antichității. În „Organon”, el scrie despre adevăr în contextul logicii și a teoriei cunoașterii. În "Metafizica", face analiza conceptului de adevăr și îl definește astfel: "Adevărul este afirmarea conformă cu realitatea, fără niciun fel de contradicție" (1, 140). În "Etica nicomahică", Aristotel vorbește despre virtuți și despre faptul că oamenii trebuie să acționeze conform adevărului pentru a fi virtuoși. El

spune: "Adevărul este acel lucru pe care toți oamenii care au judecat corect îl vor susține ca fiind adevărat". (2, 174). În "Retorica", Aristotel face referire la adevăr în contextul argumentației și al persuasiunii. El accentuează despre faptul că persuasiunea trebuie să se bazeze pe adevăr și că un argument puternic trebuie să fie susținut de premise adevărate. Reieșind din aceste analize ale lui Aristotel putem concluziona că teoria clasică a adevărului susține că: „ *enunțarea adevărată este ceea ce prin care spui că ceea ce este, este și că ceea ce nu este, nu este*”, adică *cunoștințele adevărate sunt acelea care corespund realității*. Pe baza definiției clasice poate fi construită o anumită concepție a adevărului, care ar dezvolta sistematic această înțelegere, ar deduce din ea anumite consecințe și ar propune anumite criterii. Dar această concepție nu este bine formulată în calitate de teorie. Ea mai degrabă este o abordare generală, în limitele cărei se aranjează un anumit sistem de reprezentări. De aceea, mai mulți filosofi pe parcursul istoriei încearcă să găsească anumite repere logice, care ar permite să justifice această viziune asupra adevărului ca o posibilitate de utilizare sigură.

La începutul epocii moderne R. Descartes a lansat o concepție a adevărului, care se poate referi la concepția adevărului corespondent și care poate fi considerată drept o încercare de a fundamenta metodologic teoria dată. Din punctul lui de vedere rațiunii umane îi este proprie o anumită sumă de idei evidente și clare, care în mod adevărat corelează cu realitatea. În "Meditații asupra filosofiei prime", Descartes încearcă să identifice o bază sigură și infailibilă pentru cunoaștere și afirmă că există un adevăr absolut care poate fi cunoscut prin introspecție. El susține că acest adevăr este indubitabil și este baza pentru orice alt adevăr pe care îl putem cunoaște. Descartes formulează celebra frază "Cogito, ergo sum" ("Gândesc, deci exist") pentru a arăta că existența sa este o certitudine absolută și că el poate fi sigur că există, deoarece este conștient de propria sa existență. În "Meditații asupra filosofiei prime", Descartes oferă o definiție a adevărului în Meditația II. El definește adevărul ca fiind ceea ce este clar și distinct în mintea noastră. Mai exact, el spune că în orice lucru pe care îl cunoaștem clar și distinct, există ceva sigur și adevărat. (3. 254.) Descartes folosește această definiție a adevărului pentru a încerca să găsească un temelie sigur pentru cunoaștere. El afirmă că, prin examinarea cu atenție a ideilor pe care le avem, putem găsi adevărul în acele idei care sunt clare și distincte. Aceste idei clare și distincte, potrivit lui Descartes, sunt indubitabile și pot fi utilizate pentru a construi cunoștințe sigure și bine fondate. În "Discurs asupra metodei", Descartes dezvoltă teoria adevărului prin intermediul metodei sale de cercetare, numită "metoda

îndoielii". Aceasta implică punerea sub semnul întrebării a tuturor credințelor și a cunoștințelor anterioare, cu scopul de a ajunge la un adevăr sigur și incontestabil. Descartes susține că adevărul poate fi cunoscut prin rațiune și prin folosirea metodei științifice, care implică observație, experiment și deducție logică. Adevărul este măsura certitudinii, această frază se regăsește în "Regula patra", parte a "Discursului asupra metodei", în care Descartes analizează diferitele grade de certitudine pe care le putem avea în cunoașterea noastră. El afirmă că adevărul este ceea ce determină gradul nostru de certitudine, iar aceasta este măsurată de gradul de claritate și distincție al ideilor noastre. (3. 147)

Un alt filosof implicat în analiza adevărului, care se înscrie în concepția corespondentă a adevărului este Alfred Tarski. Acesta a dezvoltat o teorie semnificativă despre adevăr, cunoscută sub numele de teoria semantică a adevărului. Teoria susține că adevărul este o proprietate semantică a propozițiilor. Conform teoriei lui Tarski, pentru a afla dacă o propoziție este adevărată sau falsă, trebuie să o comparăm cu realitatea. Astfel, o propoziție este adevărată dacă ceea ce afirmă se potrivește cu realitatea. În același timp, o propoziție este falsă dacă ceea ce afirmă nu se potrivește cu realitatea. Pentru a dezvolta această teorie, Tarski a introdus conceptul de model, care reprezintă o reprezentare formală a realității. În cadrul unui model, fiecare propoziție poate fi evaluată ca fiind adevărată sau falsă în funcție de relația sa cu realitatea. Tarski a propus o definiție formală a adevărului pentru limbajele formale, care afirmă că o propoziție este adevărată dacă și numai dacă corespunde cu realitatea, adică dacă și numai dacă se verifică în toate modelele posibile pentru acea propoziție. Alfred Tarski a dezvoltat teoria semantică a adevărului în mai multe lucrări publicate în anii 1930 și 1940. Una dintre cele mai importante lucrări în care a prezentat această teorie este "Conceptul de adevăr în limbajele formalizate", publicată în 1933. În această lucrare, Tarski a prezentat definiția formală a adevărului pentru limbajele formale. Ulterior, Tarski a continuat să dezvolte această teorie în alte lucrări, printre care se numără "Concepția semantică a adevărului și fundamentul semanticelor", publicată în 1944, și "Conceptul și teoria adevărului în limbajele formalizate", publicată în 1956. În aceste lucrări, Tarski a analizat mai profund conceptul de adevăr și a arătat cum acesta poate fi definit formal pentru diferite tipuri de limbaje, inclusiv limbaje formale matematice și limbaje naturale. Teoria semantică a adevărului dezvoltată de Tarski a avut un impact semnificativ asupra logicii, filosofiei și lingvisticii și a fost un punct de referință important pentru dezvoltarea ulterioară a acestor domenii.

Desigur, concepția corespondentă despre adevăr este fundamentală pentru înțelegerea a ceea ce este adevărat și a ceea ce este fals. Dar, pe de altă parte, în timpul existenței acestei concepții s-au adunat și anumite dificultăți. Mulți dintre savanții contemporani consideră că din concepția clasică a adevărului este destul de greu să fie deduse anumite criterii clare a adevărului. Dificultatea, după ei, se include în însăși noțiunea de realitate pentru că cunoștințele nu sunt aplicate la realitate însăși. După părerea lor, noi putem compara unele afirmații cu altele, primind unele și îndepărtând altele și noțiunea de adevăr se naște într-un context conceptual specific, dar nu prin aplicarea nemijlocită a cunoștințelor la realitate. Această poziție pune bazele unei concepții noi despre adevăr, care poartă numele de concepția coerentă a adevărului.

Concepția coerentă a adevărului

Teoria adevărului coerent susține că adevărul se naște într-un context conceptual specific, și nu prin aplicarea nemijlocită a cunoștințelor la realitate, ci prin reprezentarea adevărului ca o caracteristică interioară a cunoștințelor. Reprezentantul de bază a acestei concepții despre adevăr a fost filosoful și matematicianul german Gottfried Leibniz. Potrivit lui, adevărul nu este o simplă coincidență între o propoziție și realitatea la care se referă. El considera că ceea ce face o propoziție adevărată este faptul că ea este necesară, adică nu poate fi altfel decât este. Adevărul este determinat de legile logicii și ale matematicii, care sunt adevăruri necesare și universale. Astfel, orice propoziție care este demonstrabilă prin intermediul acestor legi este considerată adevărată. Leibniz considera că există o armonie prestabilită între cunoștințele noastre și realitatea în sine, ceea ce înseamnă că cunoștințele noastre nu sunt aleatorii sau arbitrare, ci sunt în armonie cu structura logică a universului. Leibniz a scris despre adevăr în mai multe dintre lucrările sale, inclusiv în "Noi eseuri asupra intelectului uman", "Monadologie" și "Discurs despre metafizică". În "Noi eseuri asupra intelectului uman", Leibniz a afirmat că adevărul se bazează pe identitatea noastră și pe coerența noastră cu ordinea universală, iar cunoașterea adevărului nu este bazată pe experiență, ci pe noțiuni a priori care sunt prezentate în mintea noastră. Mai mult decât atât, el a susținut că adevărul nu este un atribut al lucrurilor, ci un produs al rațiunii noastre. În "Monadologie", întâlnim o frază care parcă ar susține concepția corespondentă a adevărului. El scrie că adevărul este un raport de adecvare între gândire și realitate, dar explicația de mai departe ne face să înțelegem, că el vorbește, mai degrabă despre rațiunea umană care are o relație apriori, prestabilită cu lumea exterioară. El scrie că fiecare monadă (unitatea

fundamentală a existenței, conform filosofiei sale) are cunoștințe implicite ale adevărului și că aceste cunoștințe sunt parte integrantă din esența lor. Acest punct de vedere îl întâlnim într-o formă mai explicită în "Discurs despre metafizică". Acolo, Leibniz afirmă că adevărul este un principiu de ordine și armonie, care este impus de Dumnezeu în natură. Există o armonie prestabilită, spune el, între mintea noastră și lumea exterioară, ceea ce înseamnă că cunoașterea noastră este în conformitate cu ordinea universală impusă de Dumnezeu. Astfel, teoria lui Leibniz despre adevăr se bazează pe ideea că adevărul este un produs al rațiunii umane și al ordinii universale impuse de Dumnezeu.

Un alt filosof important care a susținut teoria coerentă a adevărului a fost Benedict Spinoza. Conform poziției lui, adevărul constă în coerența și consistența unui sistem de idei sau de propoziții. Spinoza a argumentat că adevărul este rezultatul raționamentelor noastre și al corectitudinii logice a acestora. În Partea a I-a a "Eticii", Spinoza discută despre natura ideilor și despre relația dintre idei și realitate. Axioma a VI-a susține că „o idee adevărată trebuie să concorde cu obiectul ei”. (7, 4) Iar în partea a II-a, Spinoza spune, că adevărul ține de natura ideii: „Prin „idee adecvată” înțeleg o idee care, fără a fi raportată la obiectul ei, cuprinde în ea înseși toate calitățile și însușirile intrinsece ale unei idei adevărate. *Explicație:* Zic „intrinsece” ca să exclud pe cele exterioare, adică acordul ideii cu obiectul ei”. (7, 39-40) Adevărul și falsitatea, scrie Spinoza, se referă numai la judecățile (sau la ideile compuse din judecăți), care afirmă sau neagă existența unor lucruri. Astfel, teoria lui Spinoza despre adevăr se bazează pe ideea că adevărul constă în coerența și consistența ideilor noastre, iar adevărul sau falsitatea unei idei depinde de modul în care aceasta se potrivește cu celelalte idei pe care le avem. Punctul de vedere că adevărul în mare măsură depinde de coerența și consistența judecăților îl întâlnim și la filosofii germani Im. Kant și Georg Hegel. Cercetările în domeniul științei contemporane demonstrează, că reprezentanții unor științe cum ar fi matematica, logica, fizica teoretică susțin modul acesta de gândire, pentru că ei vor mai degrabă să stabilească structurile logice ale gândirii, coerența judecăților.

Reieșind din această teorie adevărate sunt acele cunoștințe care în interiorul contextului teoretic sunt coerente și pot trece verificare la alte caracteristice: consistență (bogat în idei, bogat în semnificații, bogat în rezultate), conexiune (legătură, intercondiționare între elementele teoriei), valabilitate (care întrunește condițiile cerute de lege, recunoscut adevărat, autentic). Și, întra-adevăr, meritul concepției coerente a adevărului constă în aceea că ea este concentrată asupra analizei textului

teoretic, compararea propozițiilor, deci este mai aproape de gândirea științifică reală cu procedurile ei de argumentare, alegere a ipotezelor, verificare a consistenței textului. Aceasta înseamnă că adevărul coerent are mai multe posibilități de a lansa criterii lucrative ale adevărului, decât concepția adevărului clasic. Dar trebuie de atras atenția că adevărul coerent și adevărul clasic nu sunt contradictorii, se poate spune că ele doar se completează unul pe altul.

Concepția eliminativă a adevărului. Convenționalismul

Dar este și a treia abordare a adevărului, care le contrazice pe primele două. Această abordare este legată de respingerea și critica însăși a noțiunii de adevăr. Abordarea poate fi numită eliminativă. În filosofia contemporană un reprezentant activ al concepției eliminative este Bastiaan van Fraassen. În lucrarea "Știință și imaginație", Bastiaan van Fraassen analizează detaliat conceptul de adevăr și rolul său în știință. El consideră că de fapt nici nu este nevoie de o teorie a adevărului și că truda oamenilor de știință în această direcție este inutilă și însăși ideea de a descoperi adevărul trebuie abandonată: "Concepția tradițională conform căreia știința încearcă să descopere adevăruri universale și necesare trebuie abandonată." (8, 24) Pentru el, nu există niciun criteriu științific sau filosofic care să permită diferențierea clară și neîntreruptă între adevăr și falsitate în cazul teoriilor științifice. (8, 13) și că nu este necesar ca o teorie să fie adevărată pentru a fi științifică. Adevărul nu poate fi, de fapt, o calitate a unei teorii. Această idee a fost întotdeauna o confuzie. (8, 12) Una dintre ideile centrale ale lucrării este că știința nu se ocupă de descoperirea adevărului, ci de construirea unor imagini empirice ale lumii care să fie utile și eficiente în îndeplinirea obiectivelor noastre. "O teorie științifică este considerată bine susținută dacă este suficient de coerentă și plauzibilă pentru a fi acceptată și dacă face predicții precise și verificabile." (8, 109) Aceste fragmente evidențiază faptul că Bastiaan van Fraassen consideră că ideea de adevăr este problematică și că teoriile științifice nu trebuie să fie evaluate în funcție de cât de adevărate sunt, ci de cât de bine se potrivesc cu datele observate și de cât de utile sunt în îndeplinirea scopurilor noastre. În concluzie, deși Bastiaan van Fraassen vorbește despre adevăr în lucrarea sa, el susține că conceptul de adevăr nu este esențial pentru știință și că scopul științei nu este descoperirea adevărului.

Este important de menționat că ideea că adevărul este o noțiune problematică sau că nu există adevăruri absolute este una controversată în filosofia științei și există multiple perspective și poziții pe această temă. În acest sens, există filosofi ai științei care au o poziție critică față de

conceptul de adevăr, dar nu poate fi spus că sunt împotriva existenței sale, ci mai degrabă consideră că adevărul nu poate fi cunoscut sau nu este necesar într-o anumită măsură.

Un exemplu de un astfel de filosof este Richard Rorty, care a susținut că ideea de adevăr este o iluzie și că ceea ce considerăm adevăruri sunt doar acorduri intersubiective care sunt valabile într-un anumit context și pentru un anumit scop. În opinia sa, nu există o realitate independentă de noțiunile și limbajul folosit de oameni. El, scrie: "Nu există un punct fix și independent de limbajul nostru de referință de la care să putem începe să dezvoltăm o teorie despre lume. Nu există nicio realitate în afara noțiunilor noastre, a schemei noastre conceptuale și a limbajului nostru. Ideea de adevăr absolut sau de o realitate independentă de limbaj este o iluzie." (9, 10) Prin urmare, ideea de adevăr absolut este problematică și nu poate fi cunoscută în mod obiectiv. În lucrarea "Filosofia și oglinda naturii" (Philosophy and the Mirror of Nature), publicată în 1979, Rorty argumentează ideea că "adevărul este un produs cultural și istoric. Nu există un set definit de criterii care să determine ce este adevărat sau fals. Ceea ce considerăm adevăruri poate fi modificat și îmbunătățit în timp, în funcție de progresul științei și al culturii." (9, 15).

Alt filosof care a avut o poziție similară este Paul Feyerabend, care a susținut că nu există criterii universale și obiective pentru a judeca teoriile științifice și că ideea de adevăr absolut este o construcție filosofică care nu are o bază empirică. În opinia sa, știința nu trebuie să fie limitată de reguli și criterii fixe, ci trebuie să fie permisă să urmeze diverse metode și să exploreze diverse perspective pentru a ajunge la înțelegerea lumii. Una dintre cele mai cunoscute lucrări ale sale care explorează această temă este "Împotriva metodei" (Against Method), publicată în 1975. În această carte, Feyerabend susține că metodele științifice nu sunt capabile să ofere cunoaștere obiectivă și că adevărul științific nu este un concept stabil sau absolut. El argumentează că teoriile științifice sunt doar construcții sociale care sunt influențate de factori precum interesul personal, tradiția și prejudecățile: "Nu există nicio metodă sau regulă care să poată garanta obiectivitatea științifică sau adevărul absolut. Teoriile științifice sunt doar construcții sociale care sunt influențate de contextul cultural și istoric. Ele nu reflectă o realitate obiectivă sau transcendențială." (10, 23) Feyerabend susține că știința nu este singura sursă de cunoaștere și că există și alte forme de cunoaștere, cum ar fi miturile, religia și arta, care pot oferi perspective importante asupra lumii. El argumentează că trebuie să ne deschidem la o varietate de moduri de a gândi și de a înțelege lumea și să nu considerăm știința ca fiind singura sursă de adevăr sau cunoaștere: "Nu

ar trebui să considerăm știința ca fiind singura sursă de cunoaștere. Există și alte forme de cunoaștere, cum ar fi miturile, religia și arta, care pot oferi perspective importante asupra lumii. Ar trebui să fim deschiși la o varietate de moduri de a gândi și de a înțelege lumea." (10, 10).

În concluzie, deși există filosofi ai științei care au o poziție critică față de conceptul de adevăr, este important să reținem că aceasta este doar una dintre multiplele perspective și poziții pe această temă în filosofia științei. Respingerea, exilarea a însăși noțiunii de adevăr ca valoare cognitivă fundamentală are scopul de a elimina dificultățile reale care sunt legate de noțiunea de adevăr. Dacă este eliminată noțiunea de adevăr, atunci sunt necesare alte caracteristici, s-ar putea susține că nu este necesară o teorie adevărată, ci o teorie științifică acceptabilă. Dispare severitatea problemei adevărului: în cazul dat o teorie astăzi poate fi considerată mai de succes, dar mâine, în alte condiții, mai acceptabilă va fi o altă teorie. Se elimină severitatea eternei probleme a adevărului, cade noțiunea adevărului etern în general, ca necorespunzătoare vieții reale a științei. Neajunsul concepțiilor eliminative în general este că acestea nu încearcă să rezolve problema adevărului, dar într-un fel îl evită. Ea ignoră momentul, că teoria științifică este recunoscută de comunitatea științifică doar când aceasta corespunde realității, în cel mai rău caz, este plauzibilă. Adică teoria este evaluată de comunitate științifică în termenii adevărului. Aceasta ne întoarce din nou la problema adevărului. Deci întrebarea definirii adevărului rămâne pentru a fi rezolvată.

Problema criteriilor adevărului

Care sunt criteriile adevărului? Cu ajutorul căror proceduri noi putem deosebi propozițiile adevărate de cele false? În realitate în cercetare științifică se utilizează un set întreg și destul diferit de criterii, valori. S-ar putea evidenția patru grupe de criterii care sunt utilizate în cunoașterea științifică.

Criterii care sunt legate de concepția coerentă a cunoașterii. Aceste criterii sunt foarte importante, ele controlează cunoștințele științifice din punct de vedere a valabilității lor, a concordanței interioare, a compatibilității lor cu contextul teoretic general. Printre acestea poate fi evidențiat: a) *criteriul noncontradicției*. Acesta are o importanță deosebită în științele matematice, pentru că în matematică nu este posibilă verificarea rezultatelor prin datele empirice; b) *criteriul coerenței interioare a propozițiilor, legătura generală a teoriei*; c) sunt utilizate și criteriile legate de concepția clasică a adevărului – *corespondența cu faptele empirice*.

A doua grupă de criterii a adevărului este legată de contextul lărgit al activității științifice. Cunoașterea științifică nu este limitată doar de obiectul său concret de studiu, ea este legată și de alte domenii: a) în primul rând, ea conține un fundament serios de premise premergătoare cercetării și este încărcată cu premise metafizice. Acestea alcătuiesc un anumit fond al cercetării științifice; b) *cerința corespunderii teoriei acestui context lărgit al științei* este unul din criteriile serioase ale cercetării. Ce prezintă acest context? Acesta este un sistem de teze științifice recunoscute în general. În primul rând, acestea sunt teze ontologice: ideile despre structura materiei, despre esențele acestei lumi. Ele au o deosebită influență asupra viziunii savanților, și au un impact deosebit asupra înțelegerii savanților a adevărului.; c) criteriul estetic. O importanță deosebită în evaluarea adevărului îl are și *criteriul estetic*. Aici pot fi evidențiate: simțul frumuseții teoriei, armonia ei, perfecțiunea teoriei, simplitatea, bogăția legăturilor teoriei.

Grupa criteriilor ne teoretice. Sensul acestora este de a ieși din sfera teoriei și a verifica rezultatele ei după alte criterii. Aici unul dintre criterii este *practica*. Acesta înseamnă că eficiența teoriei se verifică în practică și acesta este un argument serios pentru adevărul teoriei. Alte criterii de verificare ale unei teorii sunt comoditatea și simplitatea ei în folosire, aplicabilitatea ei largă.

Factorii convenționali. La evaluarea teoriei un rol important îl joacă a) acordul comunității științifice de a utiliza terminologia; b) de a alege axiomele; c) de a utiliza metodele de verificare; d) de a primi standardele de înțelegere și explicație.

Bibliografie:

1. Аристотель. Метафизика. Соч., Т.1, М., «Мысль», 1976.
2. Аристотель. Никомахова этика. Соч., Т.4, М., «Мысль», 1978.
3. René Descartes. Două tratate filosofice. București., „Humanitas”, 1992
4. Готфрид Лейбниц. Монадология. Сочинения. Т.1. М. с. 413-430
5. Готфрид Лейбниц. Рассуждение о метафизике. Сочинения. Т.1. М. с. 125-164
6. Готфрид Лейбниц. Новые опыты о человеческом разумении... Сочинения. Т.2. М. с. 47-538
7. Baruch Spinoza. Etica. București, 1993, 232 p.
8. Bas. C. van Fraassen. The Scientific Image. 1980, Ed. „ Oxford University Press,„, ISBN: 978-0-19-824427-1

9. Ричард Рорти. Философия и зеркало природы. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1997, 320 с.
10. Фейерабенд Пол. Против метода. Очерк анархистской теории познания. Изд-во: АСТ Москва: ХРАНИТЕЛЬ. 2007, 413 с.

Date despre autor:

Mihai BRAGA, Dr., conf. univ.

Departamentul Științe socio-umane, Universitatea Tehnică a Moldovei